

Аліна Сабуць

Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы (Беларусь)

АЎТАРСКАЕ «Я» Ў МАСТАЦКАЙ ПУБЛІЦЫСТЫЦЫ Р. БАРАДУЛІНА

Жыццё ў мастацтве і мастацтва ў жыцці – такая цана і плата, такі смак МАСТАЦТВА, супярэчлівага і суровага, ахвярнага, дзе, кажучы па-барадулінску, «паэт будзе сам сябе, як храм» [2, с. 228]. Народны паэт Беларусі Рыгор Барадулін – лірык і публіцыст, гумарыст і сатырык, перакладчык і крытык, эсэіст і аўтар шматлікіх дзіцячых паэтычных кніг. Гэта трэба ўмець напісаць «некананізаваныя ўспаміны» і кнігі вясёлых вершаў, казак-пераказак для дзяцей, спавядальна-ачышчальную кнігу «Ксты» і казытліва-гарэзліваю блазенскую «Дуліну ад Барадуліна», умець перакладаць і ўмець ліставацца. Кажучы словамі самога паэта, «асацыяцый караваны па ўсіх радках накіраваны».

Р. Барадулін – адзін з тых, хто не паскупіўся сваё «пяро аскароміць прозай»: эсэістычнай, крытычнай («Парастак радка, галінка верша: артыкулы, эсэ» (1987), «Аратай, які пасвіць аблокі: сяброўскае слова, эсэ і некананізаваныя ўспаміны» (1995)), аўтабіяграфічнай («На таку майго веку» (1994)), эпісталайнай («Дажыць да зялёнай травы...: ліставанне і аўтографы Васіля Быкава і Рыгора Барадуліна (1960–2003)» (2008), «Паслаў бы табе душу...: ліставанне Рыгора Барадуліна з мамай (1954–1971)» (2009)). Усё з роду нязводнага – з паэтавага Дрэва пазнання («расток радка, галінка верша»), якое сёння па-барадулінску *рунеецца, красуецца, наліваецца*. Бо той, хто арэ зямлю, на думку паэта, павінен *пасвіць аблокі вачыма*. Душа паэта паглыбляецца аратайскай стыхіяй «патаемнага, пераемнага» [1, с. 4].

Як сапраўдны талент, Барадулін адчувае сябе сваім у шумнаечнай плыні крытычнага і публіцыстычнага слова. Паэтава муза жывіцца з уласна перажытага, з плёну асэнсаванага і ацэненага. *У мяне паўваходзілі ўсе, / Праз мяне навыходзілі моўчкі* [1, с. 114]. Думаецца, у мастацкай

публіцыстыцы Барадулін не менш цікавы і неардынарны, чым у паэзіі – «хваробе ўсіх вякоў, ... служанцы й каралева».

У мастацкай публіцыстыцы (найперш нарысавага і эсэістычнага парадку) «паства» для Барадуліна-аратая, «пастыра душаў людскіх і пастуха родных слоў» [1, с. 42], надзвычай шырокая і разгоністая. Аўтарскае «я» – у ягоных эсэ, «сяброўскім слове» і «некананізаваных успамінах» – душэўна ўтрапёных і хвалюючых, самабытных і неардынарных. Нестандартныя барадулінскія жанравыя фарматы «сяброўскага слова» і «некананізаваных успамінаў» – гэта праўдзіва напісаныя партрэтныя нарысы, у якіх агульная культурная (найперш – літаратурная) панарама раскрываецца праз індывідуальнае, асобнае з абавязковай аўтарскай ацэнкай і каментарыямі фактаў, падзей. Менавіта ў партрэтных нарысах барадулінскае «я» выяўляецца адкрыта, аналітычна-разважліва, абгрунтавана, што мае пераканаўчае псіхалагічнае ўздзеянне на чытача (у параўнанні нават з уласнымі аналітычнымі тэкстамі).

«Як сапраўдны паэт, Р.Барадулін гаварыў пра тое, што было для яго святым і дарагім, пазбягаючы ментарства, карыслівасці, утылітарызму» [4, с. 6], – мае рацыю літаратуразнаўца У. Гніламедаў. Бо Барадулін як творца самазванна не напрошваўся ў вестуны, у прарокі. Ведаў, што паэтаў судны дзень мусіць адбыцца тут, на гэтай грэшнай зямлі. Імкнуўся, каб сказаць людскае, неказённае, небарабаннае.

Так, паэту «самому ў сабе цесна». У эсэ і партрэтных нарысах (па-барадулінску – «сяброўскім слове» і «некананізаваных успамінах») «пройдзе» ледзь не ўвесь былы саюз пісьменнікаў за трыццаць гадоў па часе напісання. Гэта слова пра слынных дзеячаў культуры, землякоў, сяброў, з кім аўтар дзяліў радасць і горыч. Барадулінскае мастацка-публіцыстычнае слова – і пра апосталаў нацыі, якімі нацыя дасюль жывая: пра Адамава сына, «першага еўрапейца ў новай беларускай літаратуры» [1, с. 9] М. Багдановіча і пра прарока-вешчуну, «сівабародага мудраца» У. Дубоўку, пра святую пакутніцу, унучку Ф. Скарыны, няскораную крывічанку Л. Геніюш і пра «васілька ў жыцце Беларускай» [1, с. 73], «светлага апостала нацыі» В. Быкава, пра купалаўскі ліпень і панчанкаўскі жнівень, пра апошнюю палескую язычніцу, якая пакланялася беларускаму слову, Я. Янішчыц і пра «новага звестуна Адраджэння» [1, с. 179], «нашага Уладзіміра Вялікага», «талісманнага каменя крывіцкае душы» [1, с. 201] У. Караткевіча, з якім шмат пройдзенага, перажытага, недасказанага... Няўлоўна-таямнічы сэнс бачыцца Барадуліну-эсэісту ў загадцы М. Багдановіча, загадцы У. Караткевіча, загадцы М. Стральцова... Ва ўсім – непадробная пячатка

майстра, дзе годна бруіць пачуццё нацыянальнага генетычнага кода, дзе паразумеліся шанаванне ўсяго беларускага, крывіцкага і талент.

Што знітоўвае старонкі барадулінскіх эсэ і партрэтных нарысаў? Найперш святое пачуццё крэўнасці, еднасці, любові, назва якому – памяць. Сяброўства даўжынёю ў жыццё. Памяць агульначалавечага зместу, падсілкаваная характэрнай для барадулінскай мастакоўскай асобы рысай гістарычнай памяці: *Бо ў дзяжы гісторыі вякі пакідаюць на завод рашчыну* [2, с. 79]. Створаныя партрэтныя нарысы – гэта плён асэнсаванага і ацэненага, бо вялікае бачыцца на адлегласці. Заўважым, барадулінская муза жывіцца з уласна перажытага, у бальшыні сваёй з прывязанасці да канкрэтных рэалій «біяграфіі часу». Імпануе аўтарская суб'ектыўнасць створаных партрэтаў, на якія «працуюць» барадулінскі артыстызм і вокалгенная рэакцыя. Барадулінскія «чорцікі» гарэзліва, часам зусім з'едліва і іранічна не толькі фіксуюць, але і ствараюць-каменціруюць карціны вясёлых і недарэчных эпізодаў пакалення «малых літвараб'ёў», іх настаўнікаў. І ў праве на гэта аўтару нельга адмовіць, бо ён – непасрэдна сведка і суддзя.

Барадулін застаецца Барадуліным у сваім катэгарычным імператыве, абгрунтаваным самасцвярджэнні. У гэтым – яго неардынарнасць, знакаваць, вагомаць. Аўтарскае «сяброўскае слова» адкрываецца расповедам пра апосталаў Адраджэння: *Нашымі прэзідэнтамі, міністрамі замежных спраў, паўпрэдамі нашымі праз усе вякі былі Францыск Скарына і Ефрасіння Полацкая, Мікола Гусоўскі і Кастусь Каліноўскі, Янка Купала і Максім Багдановіч* [1, с. 13]. І далей: *Нацыя датуль жывая, пакуль жывуць яе апосталы!* [1, с. 65].

У літаратурным партрэце, прысвечаным Максіму Багдановічу («Не разбіць, не спыніць, не стрымаць...»), прасочваецца ягоная фанатычная любоў да ўсяго беларускага, крывіцкага. Аб'ектыўна намаляваны **вобраз часу, паслядоўная сістэма аргументаваных фактаў, адназначнасць высноў-абагульненняў** выразна падкрэсліваюць **яснасць аўтарскай пазіцыі**, падсілкаваную **максімальнай эмацыйнай шчырасцю**: *Гэта Максім Багдановіч прынёс у беларускую паэзію горад, гэта Максім Багдановіч прынёс у яе космас, гэта Максім Багдановіч убачыў і паказаў нам, як “у небе ціха зоркі расцвілі”... Максім Багдановіч ратаваў нацыю, ратаваў мову на краі адчаю... Гэта Максім Багдановіч запрасіў беларускае, крывіцкае слова прапусціць праз душу сваю сусветную культуру, не разгубіўшыся, не згубіўшыся, не збедніўшыся. Гэта Максім Багдановіч разварушыў беларускую думку... Космасу пра беларуса раскажаў* [1, с. 10, 12]. **Інтымізацыя** (калі аўтар уваходзіць у кантакт з чытачом) і **эскізнасць** падачы матэрыялу сведчаць пра шырокую эрудыцыю і вы-

сокую творчую культуру Барадуліна-нарысіста, які, у прыватнасці, запэўнівае, што Багдановіч *«умеў чужое роднае мове слова ... асвойчыць, зрабіць хатнім, абеларусіць»*, таму неславянскае слова «Венера» стала родным і жаданым: *У нас маецца слова славянскага гучання: замест Венеры – Мілавіца. Але пастаўце ў радок* (тут і далей вылучана намі. – А.С.) *Мілавіцу – знікне холад, адлегласць, вера, нервы, усё тое, што гучыць у неславянскім свеце, ды воляю паэта яно стала родным у нашае мове. Атрымала грамадзянства ад Максіма Багдановіча* [1, с. 9]. Аўтарскія **вобразная экспрэсія і метафарычная арыгінальнасць** ацэначна ўзбагачаюць літаратурны партрэт Максіма Багдановіча, якога Барадулін заслужана называе «адзіным акном у Еўропу», «першым еўрапейцам у новай беларускай літаратуры» [1, с. 12]. *Паэт ідзе ў свет, і свет прымае паэта* [1, с. 13], – да такой сумарнай высновы прыходзіць Барадулін у сваім нарысе. Непадрабнай пячаткай Барадуліна-майстра выступае **філасофскае абагульненне** падвоенай (*Богам дадзены / па-багдановічаўску*) **анафарычнай канструкцыі**, што падкрэслівае нацыянальнасць талента вялікага класіка, а таксама актуалізуе **прагнастычнасць** публіцыстычнага тэксту: *Максім Багдановіч сапраўды Богам дадзены нашай нацыі, народу беларускаму, дадзены навыврост... Богам дадзены, каб людзьмі заставаліся, звяраючы свае думкі і памкненні з тым, хто з зорамі гаварыў як роўны з роўнымі. Богам дадзены, каб мы па-багдановічаўску любілі сваю святую зямлю, імя якой Беларусь, па-багдановічаўску баранілі Бацькаўшчыну сваю ад рознае набрыдзі, нарасці, навалачы. Богам дадзены, каб Бога свайго помнілі, каб Бога свайго шанавалі, каб чужым багам не маліліся, бо мы – беларусы, бо мы – крывічы* [1, с. 12].

Барадулінская душа чуйная да праўдзіва прамоўленага, бо паэт любіць саму плоць слова, цешыцца-гуляе з найдалікатнейшымі яго гранямі, наталяецца яго гучаннем, сэнсам. У нарысе «Не разбіць, не спыніць, не стрымаць...» Барадулін-творца спрабуе ўласна расшыфраваць-раскадзіраваць унікальнасць, веліч, «глыбінную прастату» *Багдановіча* – «Богам дадзенага» беларусам. Каб беларусы дачакаліся прарокага багдановічавага «залацістага, яснага дня».

Асобнае слова Барадуліна-нарысіста – пра Васіля Быкава, якому прысвечаны «Трыпціх» («Апостал нацыі», «Космас Васіля Быкава», «Як васілёк у жыцце Беларускай»). Мэта нарыса – пераканаць чытача, што Быкаў – «пароль сумлення і мужнасці, ... пароль нашае шматпакутнае Беларусі» [1, с. 61]. Вылучэнне самага **тыповага** (*Беларусь, беларускую літаратуру і культуру ведаюць у свеце па Васілю Быкаву* [1, с. 64]), **дакументальнасць** рознай танальнасці (*Нарадзіўся Васіль Быкаў на Сёмуху*

Свята, калі зямля з небам гаворыць [1, с. 67], Быкаў прайшоў вайну не з карэспандэнцікам бланкоцікам ці палітрукоўскай сумкай [1, с. 63]), **злабэдзённасць** (Быкаў першы, хто сказаў непажаданую савецкай імперыі праўду пра ваўну [1, с. 63]) публіцыстычнага радка падштурхоўваюць барадулінскае «я» да гіпербалізаванага ў пэўным сэнсе домысла: «Бо ён, як ніхто, – Беларусь» [1, с. 62], «светлы апостал нацыі» [1, с. 63], таму чытаць і думаць пра Быкава, па меркаванні аўтара, трэба *нашча*:

Нашча трэба чытаць Васіля Быкава.

Нашча трэба думаць пра Васіля Быкава.

Нашча трэба хінуцца душой да святла слова ягонага [1, с. 61].

Адразу ж адчуваецца, што ягоны змяляк, старэйшы творчы крэўнік па пры, стаў прыкладам і ўзорам для Барадуліна. Праз цэлы комплекс барадулінскіх думак і пачуццяў сцвярджаецца, што менавіта з *Васіля Быкава* пачалася сталасць *нашае літаратуры* [1, с. 62], бо Быкаў *увасобіў сабою сумленне і інтэлект Беларусі* [1, с. 65]. Аўтар з правам ганарыцца тым, што два словы – Васіль Быкаў – заяўляюць пра нашу літаратуру ў свеце. Гучна (Васіль Быкаў – «светлы апостал нацыі» [1, с. 63]) і замілавана-метафарызавана (Быкаў – «васілёк у жыцце Беларуска-рушчыны» [1, с. 73]), апантана-сцвярджальна і разам з тым рахмана, вобразна-асацыятыўна знітоўваюцца радкі пра тытул «светлага апостала нацыі»: *Тытул у Васіля Быкава адзін, і ён ад Бога – сумленны пісьменнік* [1, с. 64].

Надзвычай арганічна, нязмушана, нават сузіральна-сцвярджальна гучаць барадулінскія радкі ў эсе «Існасць» (Да абрысаў беларускае душы). Найперш гэта пазнавальна-эстэтычная эсе-замалёўка, дзе Барадулін-чараўнік умее ўразіць, спакусіць агульнавядомым, ускалыхнуць патаемы душы да святасці. **Філасофска-публіцыстычны пачатак** (*Існасць, менталітэт, душа народа... Душа сама па сабе – касмічная цыганка, вандроўніца, яна вечная, яна – нязменная. ... Душа народа, нацыі... у нейкае ступені паддаецца наваколлю, асяродку, калі хочаце, нават паветру. Падпадае пад уплыў* [1, с. 130]) надае **свабодную, раскаваную манеру аповеду**. Напрыклад: *Адна з легендаў – адкуль пайшлі беларусы – па-свойму перагукваецца з Бібліяй, усё ж натурай сваёй паганская. Я дазволіў сабе вольнасць крыху падрыфмаваць, падрытмізаваць легенду* [1, с. 131]. *Душа – валадарка над чалавекам... Пра лядашчага чалавека, у якім ледзь ліпіць душа ў целе, нязлосна пакепліваюць: “Толькі дух ды пятух”. Бо дух, дыхаць, тхнуць, тхло, натхненне, задуха, задушыць, душа – словы аднаго кораня* [1, с. 130], – перакаўча, асацыятыўна разважае Р. Барадулін. Спакушае чытача і **эмацыянальнасць аўтарскага маналага**:

«Бадай жа беларуская душа будзе здаровай і вясёлай. Душа няўлоўная і нечаканая, душа бунтоўная і рахманая. Пачаткова ж слова “бадай” гучала як Бог дай...»

Дай жа Божа! Бог дай!» [1, с. 135].

Барадулінскае эсэістычнае слова – вобразна-экспрэсіўнае, аплодненае творчым духам, існасцю, пэўнай неўтаймаванай непасрэднасцю, а не проста скрупулёзным веданнем законаў мастацкай творчасці.

«Асоба публіцыста як аўтара, вядомага аўдыторыі па сваёй літаратурнай творчасці, з’яўляецца тым дадатковым фактарам, які здольны прыцягнуць увагу чытача да публіцыстычнага слова. Вядомы пісьменнік мае большыя магчымасці ўплыву на грамадскую свядомасць за кошт папулярнасці свайго імя» [5, с. 61], – слушна сцвярджае даследчыца публіцыстычнага тэксту Наталля Туміловіч. Думаецца, публіцыстычнае слова народнага паэта Беларусі Рыгора Барадуліна мае сваю аўдыторыю. У мастацкай публіцыстыцы Барадулін-творца вястуге за гаспадаранне ў крывіцкім беларускім доме. Гэта сапраўдная інтэлектуальная мастацкая публіцыстыка, якая пранізана ўлюбёнасцю ў беларускую Святасць і Светласць, у «святам свяцонае беларускае слова».

Літаратура

1. Барадулін, Р. Аратай, які пасвіць аблокі: Сяброўскае слова, эсэ і некананізаваныя ўспаміны / Р. Барадулін. – Мінск: Маст. літ., 1995. – 350 с.
2. Барадулін, Р. Выбраныя творы / Рыгор Барадулін; уклад., прадм., камент. М. Скоблы. – Мінск: Кнігазбор, 2008. – 600 с.
3. Барадулін, Р. Руны Перуновы: выбр. тв. / Р. Барадулін; уклад. А. Камоцкі, Ул. Сіўчыкаў; прадм. Ул. Някляева. – Мінск: “Радыёла-плюс”, 2006. – 496 с.
4. Гніламёдаў, У. Усё – жывое: развагі пра паэзію Рыгора Барадуліна / У. Гніламёдаў // Роднае слова. – 1999. – № 4. – С. 6–17.
5. Туміловіч, Н.В. Выпрабаванне часам: публіцыстычнае асэнсаванне рэчаіснасці / Н. В. Туміловіч. – Мінск: БДУ, 2012. – 104 с.